Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 185–200
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.11

Наблюдения върху съществителните със семантичен общ род в съвременния български и новогръцки език

Галина Брусева, Радостина Колева (България)
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
brusseva@uni-plovdiv.bg; radost_kol@yahoo.com

Настоящото изследване е посветено на формалните, семантичните и стилистичните особености на съществителните от семантичен общ (мъжко-женски) род в съвременния български и гръцки език. В българския език това е една група от нарицателни съществителни имена от типа *пияница*, *невежа*, *хаймана*, *будала* и др. Те са добре проучени в българистиката, където се разглеждат като една от проявите на родова дефективност. Формално те се съгласуват с определения в мъжки или женски род, когато назовават лица от мъжки пол (напр. *Той е голям/голяма невежа*), и само с определения от женски род, когато именуват жени или деца (*Тя е голяма невежа* или *То е голяма невежа*). Семантичната специфика на съществителните от общ род се изразява в това, че при тях някаква независеща от пола характеристика на назованите лица е по-важна от половата принадлежност. В стилистично отношение тези субстантиви са характерни най-вече за разговорния език, но се срещат и в художествения стил и в публицистиката. Те почти не са изследвани в съпоставителен план. Настоящото изследване представя първи опит за съпоставка с неродствен език, какъвто е новогръцкият. Що се отнася до произхода на съществителните, и в двата разглеждани езика част от тях са турцизми, но не липсват и лексеми от домашен произход, както и заемки от други езици. В новогръцкия език тези субстантиви се употребяват с определителен/неопределителен член в мъжки или женски род според пола на лицето. Освен това в съседния балкански език субстантивите от общ род са много по-разслоени в семантично отношение. Голяма част от тях, като названията на професии, етнонимите и др., принадлежат на неутралния речников пласт. Друга група лексеми служат за характеристика на лица и са стилистично маркирани.

Ключови думи: съществителни от семантичен общ род; формални особености; семантични особености; стилистични особености; съвременен български език; съвременен гръцки език

© Галина Брусева, Радостина Колева, 2026 / © Galina Brusseva, Radostina Koleva, 2026
Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).
This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

OBSERVATIONS ON COMMON-GENDER NOUNS IN CONTEMPORARY BULGARIAN AND GREEK

GALINA BRUSSEVA, RADOSTINA KOLEVA (BULGARIA)
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV
brusseva@uni-plovdiv.bg; adost_kol@yahoo.com

This study is dedicated to the formal, semantic, and stylistic properties of common-gender nouns (i.e., nouns referring to both masculine and feminine entities) in contemporary Bulgarian and Greek. In Bulgarian, this category includes common personal nouns such as *пияница* (drunkard), *невежа* (ignoramus), *хаймана* (loafer), *будала* (fool), among others. These nouns have been thoroughly studied in Bulgarian linguistics, where they are regarded as a manifestation of gender defectivity. Formally, they agree with masculine or feminine modifiers when referring to male individuals (e.g., *Той е голям/голяма невежа* – "He is a big ignoramus") and only with feminine modifiers when referring to women or children (e.g., *Тя е голяма невежа* – "She is a big ignoramus"; *То е голяма невежа* – "The child is a big ignoramus"). Semantically, common-gender nouns foreground a characteristic of the referent independent of biological sex. Stylistically, they are predominantly used in colloquial speech, though they also appear in literary and journalistic contexts. Comparative research on these nouns is scarce; this paper represents the first attempt at a contrastive analysis with an unrelated language – contemporary Greek. Regarding their origin, in both Bulgarian and Greek, some nouns are Turkisms, while others are native lexemes or loans from other languages. In Greek, such nouns are used with either the definite or indefinite article in masculine or feminine form, depending on the gender of the referent. Moreover, common-gender nouns in this neighbouring Balkan language are considerably more semantically stratified: many of them, such as profession names or ethnonyms, belong to the neutral lexicon, while another group is stylistically marked and used to characterise individuals.

Keywords: common-gender nouns; formal features; semantic features; stylistic features; contemporary Bulgarian; contemporary Greek

Настоящото изследване е посветено на една група родово дефективни[1] съществителни имена, с които се назовават възрастни лица, както и деца от двата пола. Във формален план те завършват на *-а* (*-я*), напр. *роднина*, *пияница*, *колега*, *невежа*, *мижитурка*, *будала*, *балама*, *маскара* и др. Това са т.нар. съществителни имена от общ род (nomina communia). Те са добре проучени в българската езиковедска литература, но рядко са изследвани в съпоставителен план. Тук за първи път ще направим опит за съпоставката им в два неродствени езика – български и новогръцки[2].

Наличие на такива съществителни е установено и в другите славянски езици. Тези субстантиви завършват на *-а (-я)* и с тях се назовават лица и от двата пола. Имайки предвид тази група съществителни в руския език, А. В. Бондарко отбелязва: „[н]ие виждаме тук преди всичко особен лексико-граматичен разред на названия на лица от двата пола по някакъв характерен за тях признак…[3]" (Бондарко/Bondarko 1976: 191). Вече във връзка с подобни субстантиви в българския език М. Велева отбелязва, че с тях „се назовават

лица от двата пола според техни характерни, най-често отрицателни качества“ (Велева/Veleva 2007: 27), а Кр. Чакърова допълва, че с тях могат „да се назовават универсални (независещи от пола) човешки характеристики“. Именно в това се състои тяхната „семантично мотивирана двуродовост“ (Чакърова/Chakarova 2011: 327).

Кр. Чакърова привежда убедителни, по наше мнение, доказателства, че „същинските nomina communia в естествените езици са именно имената от мъжко-женски род“ (Чакърова/Chakarova 2011: 326). По принцип се придържаме към класификацията на Р. Ницолова на съществителните от общ род, към които тя причислява субстантивите от общ мъжко-женски род, от мъжки и среден род, антропоними от женски и среден род и от мъжки, женски и среден род. Авторката не е включила обаче групата на собствените съществителни имена от мъжко-среден род от типа *Жоретo*, *Ицето*, *Митето* и др., които не се употребяват за назоваване на жени (Ницолова/Nitsolova 2008). В това изследване ще се ограничим до нарицателните съществителни от семантичен общ род[4].

1. Формално-семантична и стилистична характеристика на съществителните от семантичен общ род в съвременния български език

С наличието на някои имена от мъжки род като *слуга*, *юноша*, *войвода*, *владика* и др. в „женското“ *-а* и *-ја* склонение се обяснява функционирането на някои съществителни със завършек на *-а* или *-ја* като „мъжко-женски“ (С. Бернщайн, цит. по Чакърова/Chakarova 2010; Чакърова/Chakarova 2011). Групата, както отбелязва Р. Русинов, „не е напълно затворена“ (Русинов/Rusinov 1978: 96) и днес от нея отпадат едни съществителни и навлизат нови. Като отражение на „тенденцията към преодоляване на дефективностите“ в езика се пораждат производни форми с фиксиран род от типа на *мижитурко* (м.р.) вместо *мижитурка*, *слугиня* (ж.р.) вместо *слуга*, *подлизурко* (м.р.) вместо *подлизурка* и др. (Чакърова/Chakarova 2010: 458). Преминаването на част от тези съществителни от активния „към пасивния речников пласт“ още веднъж „убедително доказва тенденцията към редуциране на асиметричните във формално отношение езикови единици“ (Чакърова/Chakarova 2011: 328). Неколкократно са правени опити да се изброят тези субстантиви (вж. Русинов/Rusinov 1978; Буров/Burov 1996; Буров/Burov 2004; Ницолова/Nitsolova 2008). Но най-изчерпателен е списъкът на Кр. Чакърова. Тя добавя лексеми като *антипатяга*, *гадюха*, *колега*, *отвратяга*, *работяга*, *юда*, а изключва доста думи с диалектен характер (за пълния списък на авторката вж. Чакърова/Chakarova 2010; Чакърова/Chakarova 2011).

Кр. Чакърова описва тези лексеми откъм произход, в словообразувателно, морфологично, синтактично и стилистично отношение (Чакърова/Chakarova 2010; Чакърова/Chakarova 2011). Изследователката отбелязва, че формално те се изменят, като приемат флексия за мн.ч. *-и*, определителен член *-та*, характерен за женски род, и само някои от тях образуват звателни

форми с флексии *-о* или *-е*, напр. *лудетино*, *пияницо* или *пиянице*, *мижитурко* или *мижитурке*, *шушумиго* и др.; срв. *Лудетино, мълчи мари!* (Ив. Вазов); *Пияницо, в колко часа се прибра?* (https://www.vicove), докато повечето се употребяват като обръщения в основната си форма без специално окончание, напр. *Конете гледай, хаймана такъв!* (Й. Йовков). Във връзка със словообразуването им Кр. Чакърова посочва, че в тях участват и продуктивни, и непродуктивни суфикси „като *-ушка*, *-урка*, *-ина*, *-ица, -ага (-яга)*“ (Чакърова/Chakarova 2011: 329). Авторката регистрира и наличие на сложни думи „от типа *глагол* (в императив) + *съществително име*, напр. *развaликъща*, *нехранимайка* и др.“ (Чакърова/Chakarova 2011: 329). Част от лексемите са домашни думи, много са турцизми, а някои са навлезли от други езици[5]. Изтъкната е една от най-важните синтактични особености на тези съществителни имена – двоякостта при съгласуването им: *Той е голям невежа* и *Тя е голяма невежа*. В мъжки род често „формалният показател надделява над семантичното значение и определението се поставя във форма за женски род“ (Русинов/Rusinov 1978: 97), напр. *Той е истинска хайманa*.

М. Велева отбелязва, че „[и]зборът на родовата форма при съгласуването с отделно взетото съществително от общ род се определя от конкретните семантико-синтактични и стилистични условия или начини на употребата му“ (Велева/Veleva 2007: 27). Когато съществителното от общ род участва в именен предикат и пояснява лице от женски или среден род, определението към съществителното задължително е в женски род, напр. *Тя е голяма будала*, или *То е голяма будала*, а не: **Тя е голям будала*, **То е голям будала*. Напълно сме съгласни с причините, с които Кр. Чакърова обяснява това. При субект от мъжки род реализацията на женскородовата разновидност на съществителното се обуславя от наличието в езика на съществителни от мъжки род с женскородов завършек. При субект от женски или среден род обаче „липсва аналогична съгласувателна матрица, липсва и семантична опора“ (Чакърова/Chakarova 2011: 331) (субектът не е от мъжки пол или не е възрастно лице).

Имайки предвид именно тази двоякост при съгласуването, П. Костадинова обособява тези съществителни в отделен, наречен от нея л и ч е н , род[6] (Костадинова/Kostadinova 1993–1994). В друго свое изследване тя търси и семантичен признак, който да описва тези съществителни. Формулира признака като ‘възрастни лица и от двата пола’ (Костадинова/Kostadinova 1997: 108). Можем да възразим срещу определението „възрастни“ – според нас част от тези съществителни могат безпроблемно да назовават деца. Смятаме, че семантичният признак, залегнал в основата на тези съществителни, е успешно формулиран от Кр. Чакърова.

Ст. Буров определя тези лексеми като женскородови и твърди, че при тях женският род носи базовото значение ‘лице’, а мъжкият род актуализира значението ‘лице мъж’ (вж. Буров/Burov 1996). Това твърдение не ни

изглежда убедително, защото, ако се говори например за пияниците изобщо, ще се използва мъжкият род, срв. *Никой пияница няма да направи това*, а не **Никоя пияница…*; или ако се имат предвид колегите изобщо, ще се каже *Кой наш колега…*, а не: **Коя наша колега*.

По наше мнение съществуването на „една лексема, функционираща в два облика“ (Велева/Veleva 1991: 210), която назовава човек според характерно негово качество, независещо от пола, е проява на закона за езикова икономия.

Заслужава внимание и една статия на К. Петрова, в която българските съществителни имена от общ род са съпоставени с аналогичната група лексеми в руския език, като успешно е приложен корпусният подход (Петрова/Petrova 2024). Направена е детайлна семантична класификация на nomina communia в българския и руския език. В таблица са показани примери от употреба на съществителното *будала* в произведения от българската художествена литература и съответствията им на руски език.

В свое изследване, посветено на съществителните от общ род в речника на Найден Геров, В. Сумрова разглежда 67 от 106-те nomina communia в лексикографското съчинение (Сумрова/Sumrova 2023). Авторката представя структурата на речниковата статия за съществителните от общ род, която се оказва подобна на тази в съвременните тълковни речници. Срещат се както описателни, така и синонимни дефиниции, като при вторите прави впечатление стремежът на възрожденския книжовник да изброи всички синоними на даден субстантив. Назованото лице винаги е представено „като притежател на определени качества или като вършител на дадени действия” (Сумрова/Sumrova 2023: 70), а характеристиките най-често са отрицателни. При илюстративните примери преобладава съгласуването с определения в женски род според формата на субстантива.

2. Формално-семантична и стилистична характеристика на съществителните от семантичен общ род в съвременния гръцки език

Подобно на българския език, лексикално-граматичната категория род в новогръцкия език се състои от три грамеми – мъжки, женски и среден род, като всяко съществително име, независимо от особеностите на склонитбената парадигма (несклоняемо; с дефективна парадигма и пр.), принадлежи към един от трите рода. В традиционните академични издания се посочва, че морфологичен показател за граматическия род на лексемата е родовият завършек в номинатив (Τσοπανάκης/Tsopanákis 1998: 202; Τριανταφυλλίδης/Triantaphillídis 2002: 76), както и определителният член. Класификационните модели, по които се описват и се групират склонитбените типове съществителни имена в новогръцката граматична литература, са разнообразни. За нуждите на нашето изследване ще предоставим обща информация за родовата диференциация в класа на субстантивите, без да се придържаме към никоя от известните таксономизации. Най-често съществителните от

мъжки род в новогръцкия език имат родови завършеци: -ος, -ας, -ης, -ες (*ο δάκαλ**ος***, *ο πατέρ**ας***, *ο καθηγητ**ής***, *ο κεφτέ**ς***), като се скланят по съответната падежна парадигма. Родовите окончания за женскородовите имена в номинатив, единствено число са: -α, -η, -ος, -ού, -ώ (*η γυναίκ**α***, *η φίλ**η***, *η οδ**ός***, *η γλωσσ**ού***, *η πειθ**ώ***), а имената от среден род завършват на -ο, -ι, -μα, -ος, -ιμο, -ς или -ν (*το χωρι**ό***, *το παιδ**ί***, *το γράμ**μα***, *το μέρ**ος***, *το καθεστώ**ς***, *το τρέξ**ιμο***, *το περιβάλλ**ον***). От примерите се забелязва, че родовият показател -ος присъства и при трите рода. Ето защо е важно да се подчертае, че най-надеждният диференциращ маркер за граматическа родова принадлежност в новогръцкия език е определителният член.

Въпреки че „повечето съществителни имат **само една форма за род**“ (Τριανταφυλλίδης/Triantaphillídis 2002: 217), имена, които обозначават професии, звания, социални роли, обществени занятия, могат да образуват и форма за женски род. Най-честите модели за това са чрез деривационни суфикси, напр. διευθυν-τ-ής – διευθύν-τρια „директор-Ø – директор-к-а“, γιατρ-ός – γιατρ-ίνα „доктор-Ø – доктор-к-а“ и пр.; чрез предпоставяне на съществителното име *жена*, което функционира като атрибутивно приложение, напр. η γυναίκα συγγραφείς „жена писател“, или чрез промяна на определителния член, напр. ο δημοσιογράφος – η δημοσιογράφος „журналист (за мъжки пол) – журналист (за женски пол) (Τριανταφυλλίδης/Triantaphillídis 2002: 218; Mackridge 2000: 103–107). В настоящото изследване фокусираме вниманието си върху последните т.нар. чисти съществителни от общ род с инвариантна морфологична форма.

В неоелинистичната езиковедска литература съществителните от общ род се дефинират като имена, „означаващи лица, които упражняват конкретни професии или други занимания“ и „чиито форми се използват и за мъжки, и за женски лица“ (Holton et al. 2005: 64)[7]. Половата референция при тези съществителни се уточнява чрез съгласуваните с тях атрибути (член, прилагателно, местоимение, причастие) или от контекста. Много често половата референция в новогръцкия език, за разлика от българския, се изразява чрез употребата на определителния член като морфологичен маркер на пола[8]. По този начин новогръцките субстантиви nomina communia са помалко зависими от контекста в сравнение със същите в българския език при изразяване на полова съотнесеност (с изключение на неопределените употреби, които разчитат изцяло на контекста за уточняване на пола).

Класификациите в новогръцката граматична традиция (Τριανταφυλλίδης/Triantaphillídis 1982; Τριανταφυλλίδης/Triantaphillídis 2002; Μπαμπινιώτης, Κοντός/Bampiniótis, Kontós 1967) поставят в тази категория преди всичко названия за професии, социални роли, етноними, родствени и оценъчни названия.

Най-типични представители на класа nomina communia в новогръцкия език са съществителни, завършващи на **-ης**, **-ας** (главно в мъжко склонение, но с общородова семантика), напр. *ο/η συγγενής* ‘роднина’; *ο/η μάρτυρας* ‘сви-

детел', както и на **-ος** (особено в професионални и социални роли), напр. *ο/η γιατρός* 'лекар', *ο/η πρόεδρος* 'председател' и пр. Този вид nomina communia следват стандартните парадигми на мъжки род, като граматическият род често е „мъжки" по форма, но семантично е общ[9]. Те са с инвариантна граматична форма и се отнасят към лица от двата пола, като родът се указва чрез релативни думи – определителен/неопределителен член, прилагателно, причастие и др. Примери: *ο/η γιατρός* 'лекар/-ка'; *ο/η μάρτυρας* 'свидетел/-ка'; *ο/η δημοσιογράφος* 'журналист/-ка'; *ο/η συγγραφέας* 'писател/-ка'; *ο/η πρόεδρος* 'председател/-ка' и др. Употребата им е типична за официалната комуникация, в медийни контексти, научни текстове и правни документи, където се предпочита неутрално обозначаване на социалната роля без акцент върху пола. В същото време обаче може да причини неяснота, когато липсва член, особено в медийни заглавия или елиптични фрази. Сравни например: *Ο καλός δημοσιογράφος κέρδισε τον διαγωνισμό.* 'Добрият журналист (м.р.) спечели състезанието' и *Η καλή δημοσιογράφος κέρδισε τον διαγωνισμό*. 'Добрата журналистка (ж.р.) спечели състезанието'. Сравни със: *Δημοσιογράφος κερδισε τον διαγωνισμό*. 'Журналист (м.р.?/ж.р.?) спечели състезанието'.

Наблюденията ни показват, че субстантивите от общ род в новогръцкия не се разпределят равномерно в цялата лексикална система. Концентрират се в определени семантични области, които исторически и социално са почувствителни към изразяването на пола. Това свидетелства, че граматичният феномен е тясно свързан с културните и социолингвистичните реалности.

Проучването на ексцерпирания материал ни позволява да обособим отделни семантични групи от nomina communia в зависимост от лексикалното значение, комуникативната реализация и прагматичната функция на думите. Различават се следните по-големи лексикални единства от nomina communia:

1. Съществителни, означаващи наименования на професии и социални роли.

Примери: ***Η γιατρός*** *είπε ότι πρέπει να συνεχίσουμε τη θεραπεία.* '**Лекарят** (от женски пол) каза, че трябва да продължим лечението'; ***Η δάσκαλος*** *της τάξης είναι πολύ αγαπητός στους μαθητές.* '**Учителят** (от женски пол) в класа е много любим на учениците'; ***Η πρόεδρος*** *της Βουλής ανακοίνωσε την απόφαση*. '**Председателят** (от женски пол) на парламента обяви решението' и т.н.

Използването на съществителни имена от общ род е свързано със съвременните тенденции за стремеж към езикова неутралност. В публичния дискурс те функционират като инструмент за налагане на по-елитарна езикова практика. В официалния език, например в медии, академични, административни и юридически текстове, се предпочита инвариантната форма като неутрална и приобщаваща.

2. Съществителни, означаващи политически и институционални роли.

Отличават се с високо фреквентна употреба в публицистичния функционален стил, както и в официалната реч. Примери: *о/η υπουργός* ‘министър/-ка’; *о/η δικαστής* ‘съдия/-йка’; *о/η βουλευτής* ‘депутат/-ка’; *о/η διευθυντής* ‘директор/-ка’ и пр. Наблюденията ни сочат, че в официалния дискурс доминира инвариантното *nomina communia* (*о/η υπουργός*), докато в ежедневната употреба женската форма, образувана със словообразователни афикси (напр. *η διευθύντρια* ‘директорка’; *η βουλεύτρια* ‘депутатка’), взема превес, за да се подчертае равноправното участие на жените в политиката и институциите. Освен това се наблюдава и феминистично мотивирана тенденция за активно налагане на женските варианти. При nomina communia, означаващи предимно международни и обществени позиции (които влизат под общия знаменател на политическите роли), явно се предпочита женското маркиране като част от политиката за езикова равнопоставеност, например в институции като парламент, международни организации, медии и пр. Социолингвистичната и прагматичната оценка е двузначна, тъй като употребата на формите за женски род, от една страна, може да сигнализира неофициалност на комуникативния код, а от друга – официалност, продиктувана от новите протоколни изисквания за коректност и неутралност на изказа. Примери: ***Η πρέσβειρα*** *των Ηνωμένων Πολιτειών επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό.* ‘**Посланичката** на Съединените щати посети министър-председателя’ – наред с формата *η πρέσβης*, в последните години в медиите силно се налага и вариантът *η πρέσβειρα*, който е по същество двойно маркиран за женски род; ***Η διευθύντρια*** *του 2ου Γυμνασίου Πατρών ανακοίνωσε τα αποτελέσματα του διαγωνισμού.* ‘**Директорката** на 2-ро основно училище в Патра обяви резултатите от конкурса’ – формата *διευθύντρια* е официално утвърдена и нормативно се използва в образователния и административния контекст. Има случаи, когато в речевата практика няма утвърдена паралелна суфиксална женскородова форма и тогава задължително се прибягва до употреба на nomina communia, като женскородовият определителен член прави половата идентификация експлицитна, напр. ***Η συνήγορος*** *του Πολίτη παρουσίασε την ετήσια έκθεση.* ‘**Омбудсманът** (за лице от женски пол) представи годишния доклад’.

3. Съществителни, означаващи родствени отношения и лични връзки.

Примери: *о/η ξάδερφος* ‘братовчед/-ка’; *о/η σύζυγος* ‘съпруг/-а’; *о/η αρραβωνιασμένος* ‘годеник/-ца’; *о/η σύντροφος* ‘партньор/-ка’ и др. Тези субстантиви имат предвидима прагматична стойност при употребите си – служат за поддържане на симетрия и баланс в означаването на роли, които по дефиниция са двуполови. Инвариантната форма позволява да се избегне излишно подчертаване на пола, особено в по-официални или модерни социални контексти (напр. *о/η σύντροφος* в съвременния дискурс за партньорски отношения).

4. Nomina communia, означаващи етноними и професионални идентичности.

Етнонимите са едновременно лексикални маркери за идентичност и социални индикатори, при които изборът между мъжка и женска форма зависи от морфологични, прагматични и културни фактори. Напр.: *ο/η Έλληνας* ‘грък/гъркиня’ (срв. *η Ελληνίδα*); *ο/η Ιταλός* ‘италианец/италианка’; *ο/η εργαζόμενος* ‘работещ/-а’ и пр. В новогръцкия език голяма част от етнонимите имат една и съща граматична форма за мъжки и женски пол, като половата идентификация се осъществява чрез определителния член. Напр.: *ο/η Κύπριος* ‘кипърец/кипърка’; *ο/η Ρώσος* ‘руснак/рускиня’; *ο/η Τούρκος* ‘турчин/туркиня’ и пр. При редица етноними съществуват и паралелни женски форми, образувани вторично със словообразователни суфикси -ίδα, -ίτισσα, -ίνα и др. Примери: *ο Γάλλος – η Γαλλίδα* ‘французин – французойка’; *ο Έλληνας – η Ελληνίδα* ‘грък – гъркиня’; *ο Πολωνός – η Πολωνέζα* (по-рядко – *η Πολωνίδα*) ‘поляк – полякиня’; *ο Σέρβος – η Σέρβα* ‘сърбин – сръбкиня’; *ο Κροάτης – η Κροάτισσα* ‘хърватин – хърватка’ и т.н. В официалните текстове мъжката форма продължава да функционира като немаркирана и семантично обобщаваща двата пола. Този тип употреби, произтичащи от традиционно наложените езикови модели, все по-често се оспорват в контекста на съвременните езикови политики, насочени към постигане на равнопоставеност и видимост на половете в официалния дискурс. Във връзка с това се наблюдава тенденция към засилена употреба на формите от женски род, образувани чрез суфиксална деривация, особено в медийните и политическите контексти, защото социалната репрезентация на жените има ключово значение (срв. напр. *Ελληνίδες επιστήμονες* ‘гръцки учени’ – женски пол). Анализът на експерпираният материал показва, че етнонимите в новогръцкия език се оказват динамична категория, в която изборът между мъжка и женска форма не е само граматически, а прагматично и социолингвистично мотивиран.

5. Съществителни, означаващи личностни характеристики и социални оценки.

Тази семантична група предоставя богат и разнообразен материал за наблюдение и коментар. Това са съществителни като: *ο/η τεμπέλης* ‘мързеливец/мързелана’[10]; *ο/η ψεύτης* ‘лъжец/лъжкиня’; *ο/η τσιγκούνης* ‘скъперник/скъперница’; *ο/η καλλιτέχνης* ‘артист, творец’ и др. Групата е особено интересна, защото е богата на социални и морални оценки, характеристики, човешки качества, които изразяват широк семантичен диапазон – от ирония, обида, пренебрежение до похвала, възхищение и пр. Съществителните от тази семантична група най-общо представляват названия на морални, интелектуални, социални и психологически качества. Те са силно експресивни и често са натоварени с емоционално-оценъчна стойност, както положителна, така и отрицателна. Примери: ***Η γενναίος*** *εδώ, που τόλμησε να αφήσει*

τη δουλειά και να ξεκινήσει δική της επιχείρηση! ‘Ето я **смелчагата**, която се осмели да напусне работа и да започне собствен бизнес’ (маркира се положителна социална оценка); Η Μαρία *είναι* ***ο τεμπέλης*** *της τάξης· ποτέ δεν διαβάζει.* ‘Мария е **мързеланата** на класа – никога не учи’ (закачлива критика, разг. стил); *Περήφανη που είμαι* ***η καλλιτέχνης*** *πίσω από αυτό το έργο!* ‘Горда съм, че съм **художничката/ творецът** зад това произведение’ (положителна оценка; индикира висок престиж и самоутвърждаване); ***Μια απατεώνας*** *που εκμεταλλεύεται το κοσμο.* ‘**Измамница**, която манипулира света’ (засилено негативно отношение); *Μου φερνόσαστε σα να'* ***μια ψεύτης****!* ‘Отнасяте се с мен сякаш съм **лъжкиня**’ (негативно отношение, разг. стил) и др.

Много от тези съществителни функционират като етикети с негативен заряд, който може да варира по интензитет в зависимост от контекста. Актуализацията им в речта изразява палитра от прагматико-семантични нюанси – ирония, сарказъм, пренебрежение, обида, обвинение и пр. Напр. ***ο/η έξυπνος*** – ‘умникът’ – може да се използва одобрително, но и иронично за някого, който се мисли за много умен; ***ο/η μεγάλος*** – ‘големият’ – може да означава уважение, но и пренебрежение: ‘големецът, голямата работа’; ***ο/η καημένος*** – в някои случаи сигнализира емпатия, но много често е придружено със снизходителен оттенък: ‘бедничкият, горкият’; ***ο/η φτωχός*** – буквално ‘бедният’, но в разговорен контекст: ‘горкият’ и пр.

Примерите, които предоставяме по-долу, принадлежат към разговорния функционален стил: ***Η καημένος*** *σήμερα είχε την πιο δύσκολη μέρα ever...* ‘**Горката**, днес имаше най-трудния ден в живота си досега’ (емпатично споделяне, но в зависимост от интонацията може да изразява и оттенък на ирония); ***Η μάγκας*** *στο chat δεν αφήνει κανέναν να κερδίσει!* ‘**Мъжагата** в чата не оставя никого да спечели’ – за жена, която проявява твърд характер (хумористично и приятелско отношение; внушава, че тя „играе“ мъжка социална роля); ***Η κουτσομπόλης*** *ξέρει τα πάντα για όλους!* ‘**Клюкарката** знае всичко за всички’ (иронично и саркастично); ***Η πανούργος****, βρήκε πάλι τρόπο να με ξεγελάσει με το χαμόγελό της.* ‘**Хитрушата** пак намери начин да ме измами с усмивката си’ (иронична оценка; намек за надмощие или интелектуална хитрост) и др.

В социалните мрежи и дигиталната комуникация открихме примери на nomina communia, които по произход са чужди заемки. Употребата им е характерна за младежкия жаргон, въпреки че се срещат и в публицистични текстове. Имат силен стилистичен ефект и придават „модерен“ оттенък на речта. Примери: *Η Μαρία είναι* ***η σνομπ*** *της παρέας· ποτέ δεν μας ακολουθεί στις απλές ταβέρνες.* ‘Мария е **снобката** на компанията – никога не идва с нас в обикновени таверни’ (разговорен дискурс; употребата на *η σνομπ* маркира социална дистанция и надменност); *Η γνωστή ηθοποιός κατηγορήθηκε από τα μέσα ως* ***‘η σνομπ’*** *του κινηματογράφου.* ‘Известната актриса беше обвинена от медиите като ‘**снобката**’ на киното’ (официален медиен дискурс; с екс-

пресивна оценка); *Η Σοφία είναι* ***η κουλ*** *στο σχολείο· όλοι θέλουν να της μοιάσουν.* ‘София е **готината** в училище – всички искат да приличат на нея’ (в юношеска художествена литература; положителна конотация); *Άλλη μια* ***influencer*** *που νομίζει ότι είναι* ***η κουλ*** *του Instagram.* ‘Още една инфлуенсърка, която мисли, че е **готината** в Instagram’ (в социалните медии; негативна оценка – изразява ирония и сарказъм); *Η νέα επιχειρηματίας παρουσιάστηκε στα ΜΜΕ ως* ***‘η μάτσο’*** *της αγοράς εργασίας.* ‘Младата предприемачка беше представена в медиите като ‘**мачото**’ на трудовия пазар’ (медиен дискурс; подчертава силна, доминираща и независима женска фигура); *Barbie,* ***η σταρ*** *του σινεμά των Εκδόσεων Modern Times.* ‘Барби, филмовата **звезда** на списание Modern Times’ (в медиите употребата на *η σταρ* е официална и престижна) и т.н. Лексемата *ο/η κουλ*, която на английски е прилагателно, също като много домашни думи е субстантивирана, т.е. е продукт на конверсия. Наличието на неологизми, навлизащи от други езици, ни позволява да заключим, че групата на съществителните от общ род в съвременния гръцки език е отворена и се попълва с нови лексеми.

Установява се, че прагматичният аспект се променя с оглед на жанровия дискурс и комуникативната цел. В медийна среда чуждите заемки nomina communia придават „модерен“ оттенък и се употребяват в сферата на културата и модата, в социалните мрежи имат силно експресивна окраска, често със саркастичен или подигравателен нюанс, а в разговорната реч най-често придобиват негативна конотация.

Категорията на nomina communia в гръцкия език има древни корени, проследими още от класическата епоха. Още в старогръцкия редица съществителни, особено тези, обозначаващи социални роли, професии и качества, са могли да се отнасят и за двата пола, напр. *ὁ/ἡ μάντις* ‘пророк, гадател’, *ὁ/ἡ παῖς* ‘дете, младеж’. В периода на новогръцкото койне (от XIX в.) до наши дни тенденцията към използване на мъжката форма за обозначаване и на жени се запазва, особено в названията на професии, обществени роли и качества, които традиционно са били асоциирани с мъжката сфера. Анализът на екцерпирания материал показва, че nomina communia в новогръцкия език са предимно от домашен произход. Част от тях са наследени от по-старо състояние на езика, напр. от старогръцки, елинистически гръцки и средногръцки, напр. *ο/η καλλιτέχνης*, *ο/η δικηγόρος* и др. В групата на съществителните, означаващи професии, социални роли или характери има заемки от турски език, които обаче са напълно адаптирани и с диахронно присъствие в новогръцкия език, напр. *ο/η τεμπέλης* < τουρκ. tembel (от персийски) ‘мързеливец/-ка’; ο/η *τσιγκούνης* < τουρκ. çingen(e) ‘скъперник/-ца’ и др. Трябва да се отбележи, че в новогръцкия език турцизмите не са толкова стилистично маркирани (по-често пейоративно), колкото в българския. В новогръцкия са по-малко на брой и употребата им в разговорната реч е ограничена. В книжовния език, например в медиите, те нямат толкова силен експресивен заряд в сравнение с подобни лексеми в българския език. За разлика

от заемки от други езици, които са несклоняеми (напр. от английски), те се изменят по число и падеж. Турцизмите са навлезли отдавна в новогръцкия език и са напълно адаптирани към склонитбената му система.

Категорията на съществителните от общ род в новогръцкия език представлява особено явление, което съчетава морфологична икономия и семантична гъвкавост. Тяхното изучаване е значимо както за пълното граматическо описание на новогръцкия, така и за разбирането на връзката между езиковите структури и речевата действителност. Тези лексеми функционират не само като номинативни единици, но и като маркери на културни и обществени нагласи, включително на представите за полова принадлежност и социална роля.

Прагматичната употреба на съществителни от общ род представлява сложен феномен, който съчетава граматични, социокултурни и комуникативни измерения. Тя позволява на говорещия да манипулира езика, постигайки различни стилови и семантични нюанси – от ирония, сарказъм и социална критика до емпатия, одобрение и обществено утвърждаване. Изследването на този феномен предоставя ценна информация за взаимодействието между граматиката и прагматиката, както и за социално-културните механизми, заложени в езиковото поведение.

Наблюденията ни върху съществителните от семантичен общ род в съвременния български и в новогръцкия език ни позволяват да направим следните обобщения:

1. Във формално отношение за българските nomina communia е характерно, че те са с родов завършек за женски род, членуват се с определителен член за женски род и някои от тях образуват звателни форми. Що се отнася до субстантивите от семантичен общ род в новогръцкия език, те са с родови окончания, характерни за мъжки род, но се употребяват с определителен или неопределителен член в зависимост от пола на назованото лице. С изключение на несклоняемите неологизми от чужд произход от последната група, те се променят по падеж, като получават падежни окончания за мъжки род, а при обръщение получават звателни флексии, характерни за мъжки род.

2. Съществителните от семантичен общ род в съвременния гръцки език представят една много по-пъстра и разслоена картина в сравнение с българския. Те са разнородна група, включваща както по-експресивни, така и стилистично неутрални лексеми. Част от новогръцките субстантиви от семантичен общ род в българския език се числят към други групи дефективни съществителни имена, например етнонимите, които в българския се смятат за подгрупа на т.нар. колективни съществителни имена, и маскулинизираните съществителни имена.

3. Наличието на турцизми в двата езика може да се обясни с няколковековното близко съприкосновение на българския и гръцкия език с турския език.

4. И в двата езика групата на nomina communia може да се определи като отворена, защото продължава да се попълва с нови лексеми.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Към групата на дефективните съществителни имена според нас се числят още собствените съществителни от семантичен общ род от типа *Тони*, *Дани*, *Пепи*, *Алекс* и др.; нарицателните субстантиви от структурен общ род като *аташе*, *протеже*, *парвеню*, *хипи* и др.; т.нар. колективни съществителни имена, напр. *съпрузи*, *годеници*, *араби* и др.; маскулинизираните съществителни имена от типа *президент*, *министър*, *професор* и др.; съществителните pluralia tantum и dualia tantum и вариращите по род субстантиви от типа *жар*, *газ*, *прах*, *проблем/а* и др.

[2] Терминът „новогръцки език“ е официално приет в лингвистиката за означаване на съвременния етап от развитието на гръцкия език.

[3] Преводът мой, Р. К.

[4] За антропонимите от общ род вж. Колева/Koleva 2025.

[5] Във връзка с твърдението, че от гръцкия в българския език са навлезли съществителните *симпатяга*, *стипца* и *флегма*, се налага да уточним, че от тези три субстантива в гръцкия език се употребява само *флегма*, но единствено като нелично съществително със значение ‘апатия, хладнокръвие’.

[6] Обвързаността на личните съществителни от мъжки род с мъжколично числително бройно – *двама мъже*, *трима бащи* и др., дава основание на П. Костадинова да раздели мъжкия род на две субкатегории – мъжки род и мъжколичен род. Въз основа на този съгласувателен модел обаче субстантивите от семантичен общ род, включени от авторката в подкатегорията личен род, могат да се свържат с мъжколично числително, напр. *двама невежи*, и в такъв случай биха се числели към мъжколичния род, или с обикновено – *две невежи*, при което биха влезли в субкатегорията на женския род.

[7] Преводът мой, Г. Бр.

[8] В основна форма всяко съществително име, собствено или нарицателно, в новогръцкия език задължително се придружава от определителен член, който маркира граматическия род на съответното съществително име.

[9] В общия случай говорим за употреби, при които съществителното е в неопределена форма (ако е придружено от член, то той би маркирал родовата принадлежност).

[10]Уговорката, която правим, е и важна особеност на новогръцкия език, а именно – в обсега на проучването ни влизат лексеми, произлезли чрез конверсия от прилагателни, които функционират като субстантиви nomina communia.

ЛИТЕРАТУРА

Бондарко 1976: *Бондарко, А. В.* Теория морфологических категорий. Ленинград, Наука.

Буров 1996: *Буров, Ст.* Форми и значение на съществителното име (с оглед предимно на категорията число). Велико Търново, ПИК.

Буров 2004: *Буров, Ст.* Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността. Велико Търново, Фабер.

Велева 1991: *Велева, М.* Съотношението *род – пол* при съществителните нарицателни имена за лица в българския език. – *Български език*, № 3, с. 204–211.

Колева 2025: *Колева, Р.* Съществителните собствени имена от общ граматичен род в българския език (граматичен и прагматичен аспект). – *Български език.* Приложение 2025, с. 348–356.

Костадинова 1993–1994: *Костадинова, П.* Субкатегоризацията на рода – формални, семантични или формално-семантични критерии. – *Български език*, № 5–6, с. 465–473.

Костадинова 1997: *Костадинова, П.* Семантични основания при субкатегоризацията на рода. – В: *Общност и многообразие на славянските езици. Сборник в чест на проф. Иван Леков.* София, Академично славистично издателство, с. 106–110.

Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Петрова 2024: *Петрова, Кр*. Корпусен подход в описанието на съществителни от общ род в руския и българския език. – В: *Проблеми на социолингвистиката*, т. 15, с. 308–320. <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/43662?q%3Acontent=%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B5%D0%B2%D0%B0&q%3Afts=meta,content>.

Русинов 1978: *Русинов, Р.* Съществителни имена от общ граматичен род в съвременния български език. – В: Ницолова, Р. (ред.). *Помагало по българска морфология. Имена*. София, Наука и изкуство, с. 94–100.

Сумрова 2023: *Сумрова, В.* Съществителните имена от общ род в Найден-Геровия речник. – *Български език*, № 3, с. 64–77.

Чакърова 2010: *Чакърова, Кр.* Бележки върху една група nomina communia в съвременния български и полски език. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, том 48, кн. 1, сб. А, с. 455–468.

Чакърова 2011: *Чакърова, Кр.* Формално-семантична характеристика на съществителните от общ род в съвременния български език. – В: *Следите на словото. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. Диана Иванова.* Пловдив, Контекст, с. 324–339.

Holton et al. 2005: *Holton, D., P. Mackridge, Ει. Φιλιππάκη-Warburton*. Γραμματική της ελληνικής γλώσσας. Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα, Πατάκης.

Μπαμπινιώτης, Κοντός 1967: *Μπαμπινιώτης, Γ., Π. Κοντός*. Σύγχρονη γραμματική της κοινής νέας ελληνικής. Αθήνα, Θεωρία – ασκήσεις.

Mackridge 2000: *Mackridge, P*. Η Νεοελληνική γλώσσα. Μτφρ. Κ. Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα, Πατάκης.

Τριανταφυλλίδης 1982: *Τριανταφυλλίδης, Μ*. Μικρή Νεοελληνική Γραμματική. Αθήνα, Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων.

Τριανταφυλλίδης 2002: *Τριανταφυλλίδης, Μ*. Νεοελληνική Γραμματική. Θεσσαλονίκη, Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων.

Τσοπανάκης 1998*: Τσοπανάκης, Α*. Νεοελληνική γραμματική. Τρίτη έκδοση. Αθήνα, Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

REFERENCES

Bampiniótis, Kontós 1967: *Bampiniótis, G., P. Kontós*. Sínkhroni grammatikí tis kinís néas ellinikís. Athína, Theoría – askísis.

Bondarko 1976: *Bondarko, A. V.* Teoriia morfologicheskikh kategorii. Leningrad, Nauka.

Burov 1996: *Burov, St.* Formi i znachenie na sashtestvitelnoto ime (s ogled predimno na kategoriyata chislo). Veliko Tarnovo, PIK.

Burov 2004: *Burov, St.* Poznanieto v ezika na balgarite. Gramatichno izsledvane na kontseptualnata kategorizatsiya na predmetnostta. Veliko Tarnovo, Faber.

Chakarova 2010: *Chakarova, Kr*. Belezhki varhu edna grupa nomina communia v savremenniya balgarski i polski ezik. – In: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet "Paisii Hilendarski"*, tom 48, kn. 1, sb. A, s. 455–468.

Chakarova 2011: *Chakarova, Kr*. Formalno-semantichna harakteristika na sashtestvitelnite ot obsht rod v savremenniya balgarski ezik. – In: *Sledite na slovoto. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. Diana Ivanova*. Plovdiv, Kontekst, s. 324–339.

Holton et al. 2005: *Holton, D., P. Mackridge, I. Philippáki-Warburton.* Grammatikí tis ellinikís glóssas. Mtphr. V. Spirópoulos. Athína, Patákis.

Koleva 2025: *Koleva, R*. Sashtestvitelnite sobstveni imena ot obsht gramatichen rod v balgarskiya ezik (gramatichen i pragmatichen aspect). – *Balgarski ezik.* Prilozhenie 2025, s. 348–356.

Kostadinova 1993–1994: *Kostadinova, P*. Subkategorizatsiyata na roda – formalni, semantichni ili formalno-semantichni kriterii. – *Balgarski ezik*, N 5–6, s. 465–473.

Kostadinova 1997: *Kostadinova, P*. Semantichni osnovaniya pri subkategorizatsiyata na roda. – In: *Obshtnost i mnogoobrazie na slavyanskite ezitsi. Sbornik v chest na prof. Ivan Lekov*. Sofia, Akademichno slavistichno izdatelstvo, s. 106–110.

Mackridge 2000: *Mackridge, P.* I Neoellinikí glóssa. Mtphr. K. N. Petrópoulos. Athína, Patákis.

Nitsolova 2008: *Nitsolova, R*. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

Petrova 2023: *Petrova, Kr*. Korpusen podhod v opisanieto na sashtestvitelni ot obsht rod v ruskiya i balgarskiya ezik. – In: *Problemi na sotsiolingvistikata*, t. 15, s. 308–320. <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/43662?q%3Acontent= %D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B5%D0%B2%D0%B0&q%3Afts=meta,content>.

Rusinov 1978: *Rusinov, R*. Sashtestvitelni imena ot obsht gramatichen rod v savremenniya balgarski ezik. – In: Nitsolova, R. (red.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena.* Sofia, Nauka i izkustvo, s. 94–100.

Sumrova 2023: *Sumrova, V*. Sashtestvitelnite imena ot obsht rod v Nayden-Geroviya rechnik. – *Balgarski ezik*, N 3, s. 64–77.

Triantaphillídis 1982: *Triantaphillídis, M*. Mikrí Neoellinikí Grammatikí. Athína, Organismós ekdóseon didaktikón vivlíon.
Triantaphillídis 2002: *Triantaphillídis, M*. Neoellinikí Grammatikí. Thessaloníki, Organismós ekdóseon didaktikón vivlíon.
Tsopanákis 1998: *Tsopanákis, A*. Neoellinikí grammatikí. Tríti ékdosi. Athína, Adelphón Kiriakídi a.e.
Veleva 1991: *Veleva, M.* Saotnoshenieto rod – pol pri sashtestvitelnite naritsatelni imena za litsa v balgarskiya ezik. – *Balgarski ezik*, N 3, s. 204–211.

✉ *Гл. ас. д-р Галина Брусева*
Катедра по общо езикознание и история на българския език

✉ *Д-р Радостина Колева*
Катедра по български език

Филологически факултет
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
ул. „Цар Асен“ 24, 4000 Пловдив, България

✉ *Chief Assist. Prof. Dr. Galina Bruseva*
Department of General linguistics and history of Bulgarian language

✉ *Dr. Radostina Koleva*
Department of Bulgarian Language,

Faculty of Philology
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
24, Tsar Asen St., 4000 Plovdiv, Bulgaria